

Drie psalmen: denken, schuld belijden en danken in gewone taal

Dit artikel bespreekt hoe er in de *Bijbel in Gewone Taal* is omgegaan met psalmen. De vertalingen van Psalm 139, Psalm 51 en Psalm 150 worden achtereenvolgens besproken.

Psalm 139: denken over God in gewone taal

Het is kenmerkend voor de brontekst van het bijbelboek Psalmen dat hetzelfde steeds opnieuw in andere termen, met zo veel mogelijk verschillende synoniemen, wordt gezegd. En daarbij maken de schrijvers/dichters graag gebruik van ongewone, soms archaïsche woorden. Maar in de BGT worden juist geen ongewone woorden gebruikt. De vertalers beperken zich tot een lexicon van ongeveer drieduizend woorden.

Heel duidelijk is dat bijvoorbeeld te zien bij Psalm 139. Die psalm wordt wel gekarakteriseerd als een meditatie of een wijsheidspaal, waarin nagedacht wordt over de verhouding tussen God en mens.¹ De eerste strofe luidt in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) als volgt:

HEER, u kent mij, u doorgrondt mij,
² u weet het als ik zit of sta,
u doorziet van verre mijn gedachten.
³ Ga ik op weg of rust ik uit, u merkt het op,
met al mijn wegen bent u vertrouwd.

De BGT-versie van deze strofe is:

Heer, u weet alles van mij,
u kent mij.
² U weet waar ik ben,
en u weet waar ik heen ga.
U weet wat ik denk,
ook al bent u ver weg.
³ U ziet me als ik thuis ben
en u ziet me onderweg.
U ziet alles wat ik doe.

Het eerste wat hier opvalt, is de lengte van de tekst. Die heeft in de NBV vijf regels, in de BGT negen. Bijna twee keer zoveel. Maar als je naar het aantal woorden kijkt, is de tekst zélf toch niet veel langer. Dat hij er langer uitziet, komt doordat de langere regels in de BGT bijna steeds in tweeën zijn gesplitst en doordat er bij inhoudelijke overgangen tussenkopjes zijn geplaatst. Dat vergroot de overzichtelijkheid en het leesgemak. De structuur van de regels is in een oogopslag duidelijk: op één na beginnen alle regels in deze strofe met 'u' of 'en u'. En die 'u' staat steeds in relatie tot de 'ik', de sprekende of mediterende bidder.

Gaan we naar de woorden van deze tekst toe, dan vallen vooral de eenvoud en de directheid op. De NBV-psalm varieert (met de brontekst mee): kennen, doorgronden, weten, doorzien, opmerken en vertrouwd zijn. De BGT-psalm herhaalt: weten, kennen en zien. De NBV-psalm laat de rijkdom van de variatie zien, de BGT-psalm de kracht van de herhaling.

Wat voor de woorden geldt, geldt ook voor de zinnen. In de BGT wordt gestreefd naar zinnen met een beperkte lengte en een eenvoudige, duidelijke structuur. Verouderde en moeilijke werkwoordsvormen worden niet gebruikt.

Ook hier kan weer een deel van Psalm 139 als voorbeeld dienen. De BGT heeft in de verzen 7-10:

⁷ Waar kan ik heen gaan
zonder dat u het merkt?
Waar kan ik heen vluchten
zonder dat u mij ziet?

⁸ Ik kan wel naar de hemel klimmen,
maar dan bent u daar.
Ik kan wel afdalen
naar het land van de dood,
maar daar bent u ook.

⁹ Ik kan naar de plaats gaan waar de zon opkomt.
Ik kan naar de plaats gaan waar de zon ondergaat.

¹⁰ Maar ook daar zal uw hand mij leiden,
ook daar houdt uw hand mij vast.

De brontekst gebruikt in vers 8 een werkwoordsvorm die aangeeft dat de beschreven handelingen niet echt gebeurd zijn. In veel andere vertalingen wordt daarvoor een onvoltooid verleden tijd gebruikt (die fungeert als een *irrealis*): 'Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan, / Lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar' (NBV). Voor de BGT zou een verleden tijd die niet naar het verleden verwijst, in combinatie met inversie en gevolgd door een tegenwoordige tijd, een te moeilijke tekst opleveren ...

Er is een onorthodoxe oplossing gekozen. Vers 7 heeft de vorm van twee retorische vragen, een vorm die in de BGT vaak wordt vermeden omwille van de duidelijkheid.² Maar hier zijn ze blijven staan: 'Waar kan ik heen gaan?' en 'Waar kan ik heen vluchten?'

Het antwoord op deze vragen luidt eigenlijk 'Nergens heen'. Maar dat antwoord wordt niet gegeven. In plaats daarvan volgen enkele zinnen die ontsnappingsmogelijkheden suggereren, maar geen uitweg bieden: 'Ik kan wel naar de hemel klimmen, / maar dan bent u daar', 'Ik kan wel afdalen naar het land van de dood, / maar daar bent u ook.'

Met deze oplossing wordt de moeilijkheid die een verleden tijd als *irrealis* oplevert, omzeild. De tegenwoordige tijd 'ik kan', gecombineerd met het modale woordje 'wel', heeft de functie van de *irrealis* overgenomen. Tegelijkertijd wordt zo de moeilijke wisseling van werkwoordstijden vermeden, wat de eenvoud en de duidelijkheid van de tekst ten goede komt.

De woorden en zinnen in de geciteerde strofen verwijzen naar de werkelijkheid als geheel: 'de hemel', 'het land van de dood', 'de plaats (...) waar de zon opkomt', en 'de plaats (...) waar de zon ondergaat' (verzen 8 en 9). Andere vertalingen formuleren dit ingewikkelder, en nog iets dichter tegen het wereldbeeld van de brontekst aan: 'de hemel', 'het dodenrijk', 'de vleugels van de dageraad', en 'voorbij de verste zee' (NBV).

In vers 9 staat het beeld van de 'vleugels van de dageraad'. Wat daarmee precies bedoeld wordt, is omstreden. In de tweede helft van het vers gaat het duidelijk over het uiterste westen, waar de zon ondergaat ('voorbij de verste zee'). Dat maakt het aannemelijk dat het in de eerste helft over het uiterste oosten gaat, waar de zon opkomt. De dageraad kun je lezen als een omschrijving van de opkomende zon. Dat zou in ieder geval aansluiten bij de voorstelling van de zon als een schijf met vleugels, die je vindt in Maleachi 3:20 (en verder in het hele oude Oosten). De weergave in de BGT maakt de impliciete verwijzing naar de zon expliciet, en gebruikt hiervoor duidelijke, maar toch beeldende bewoordingen, zoals het past in gewone taal, zonder terug te vallen op het strikt zakelijke 'naar het oosten' en 'naar het westen' (*Groot Nieuws Bijbel*).

Psalm 51: schuld belijden in gewone taal

Psalm 51 is een van de bekendste klaagpsalmen en behoort tot de kerkelijke boetepsalmen. De bidder belijdt in deze tekst zijn schuld. Hij vraagt om vergeving en spreekt zijn vertrouwen in God uit. Wat maakt deze tekst tot een tekst in gewone taal? Allereerst de vertaling van het opschrift:

¹ Een lied van David. Voor de zangleider.

² David maakte dit lied nadat de profeet Natan met hem gesproken had. Want David had met Batseba geslapen, terwijl zij getrouwd was met één van zijn soldaten.

Bij dit korte tekstje vallen twee dingen in het bijzonder op. Ten eerste dat de psalm geen 'psalm' wordt genoemd, maar een 'lied' – anders dan traditioneel, maar gewoner, en 'lied' is een heel goede weergave van de brontekst.³

Ten tweede vallen de slotwoorden op: 'terwijl zij getrouwd was met één van zijn soldaten'. In de tekst van het opschrift wordt verwezen naar het verhaal over David en Batseba dat te vinden is in 2 Samuel 11 en 12. De BGT maakt die verwijzing expliciet en maakt daarmee ook duidelijk waaróm de profeet Natan met David spreekt. En de vertaling verklaart ook hoe het opschrift gekoppeld kan worden aan de tekst van de psalm: David wordt gezien als de ik-figuur die zijn schuld belijdt (vergelijk vers 6 met 2 Samuel 12:13).

Ook over de tekst van de eigenlijke psalm valt veel te zeggen. De brontekst bevat een aantal keer het woord *chattat* (of afleidingen daarvan), dat meestal met 'zonde' (zondig, zondigen, zondaar) vertaald wordt. Dit woord behoort tot de traditionele religieuze taal, en in de religieuze betekenis niet tot de gewone taal waar in de BGT naar gestreefd wordt. BGT-vertalers zijn er daarom voorzichtig mee. In de BGT-versie van Psalm 51 komt 'zonde' maar twee keer voor, in de verzen 3-4 ('Vergeef me mijn zonden, / neem mijn schuld weg') en in vers 11 ('Let niet meer op mijn zonden, / vergeet wat ik verkeerd heb gedaan'). Beide keren wordt in de regel erna op een gewonere manier gezegd wat ermee wordt bedoeld: 'mijn schuld' en 'wat ik verkeerd heb gedaan'. Verder is het met *chattat* vergelijkbare brontekstwoord 'awon (schuld, zonde) meestal vertaald met 'schuld' of 'fout'. Zo luiden de eerste twee strofen:

³ God, u bent goed,
heb medelijden met mij!
Uw liefde is groot.
Vergeef me mijn zonden,
⁴ neem mijn schuld weg,
maak mij weer schoon.

⁵ Ik weet wat ik verkeerd heb gedaan,

steeds denk ik aan mijn fouten.

⁶ Ik ben schuldig, schuldig tegenover u.

Ik heb gedaan wat u verkeerd vindt.

Ook verder is de taal gewoner dan in andere vertalingen. In vers 3 komen in de brontekst de woorden *cheen* (genade, gunst, liefde), *rachamim* (erbarmen, medelijden) en *chèsèd* (trouw, goedheid) voor. De precieze betekenis van deze Hebreeuwse termen is vloeiend: het gaat om synoniemen die heel dicht bij elkaar liggen. In de BGT zijn gewone formuleringen gekozen die goede equivalenten zijn van de woorden die in de brontekst gebruikt worden.

In de BGT wordt beeldspraak vermeden als de betekenis niet duidelijk wordt uit de tekst.⁴ Vaak is het mogelijk een beeld (gedeeltelijk) te behouden als het vergelijkingspunt op een of andere manier duidelijk kan worden gemaakt. Zo is het met het 'schoonwassen' en 'reinigen' in vers 4. 'Schoonwassen' betekent het weghalen van vuil; het vuil is in dit geval de schuld (of zonde). De eerste regel van vers 4, 'was mij geheel schoon van mijn schuld', is in de BGT – zonder beeldspraak – geworden: 'neem mijn schuld weg'. Zo kon in de tweede regel blijven staan: 'maak mij weer schoon'. De betekenis van het schoonmaken is al in de eerste regel gegeven en daardoor is het beeld in de tweede regel begrijpelijk.

Dit beeld komt terug in vers 9, waar letterlijk vertaald staat:

Ontzondig mij met hysop, zodat ik rein ben,
was mij, zodat ik witter ben dan sneeuw.

De BGT vertaalt zo:

Neem mijn schuld weg,
dan kan ik weer bij u komen.
Maak mij weer schoon,
zo schoon als witte sneeuw.

Het 'ontzondigen' is weergegeven met 'Neem mijn schuld weg' (vergelijk vers 4). En het 'rein worden' is geworden 'dan kan ik weer bij u komen': het gaat om de reinheid die vereist is om voor God te verschijnen. 'Wassen' is geworden 'maak mij weer schoon' (vergelijk opnieuw vers 4). Met 'witter dan sneeuw' is geen letterlijk 'wit' bedoeld, maar reinheid. In 'zo schoon' is dat expliciet gemaakt, en het woord wit is aan 'sneeuw' toegevoegd. Allemaal kleine verschuivingen waardoor de beelden behouden zijn en de tekst geschikt gemaakt is voor de BGT.

En nog iets vermeldenswaard: de in de andere vertalingen zo opvallende hysop, of majoraan, is uit de tekst verdwenen. Het is een verwijzing naar een concrete reinigingsrite met majoraantakken (vergelijk Exodus 12:22, Leviticus 14:1-9, Numeri 19:1-6, 16-19), maar die rite functioneert hier niet concreet, maar als beeld voor een innerlijke reiniging. Daarom is hier de betekenis van het beeld weergegeven.

Die innerlijke reiniging is het onderwerp van het gedeelte van de psalm dat in de BGT het kopje 'Maak mij van binnen nieuw' heeft gekregen:

¹² God, geef mij weer een onschuldig hart.
Maak mij van binnen nieuw,

zorg dat ik trouw blijf aan u.

¹³ Stuur me niet weg,
blijf dicht bij mij met uw kracht.

¹⁴ Red mij en geef me weer vreugde,
geef me nieuwe moed.

In deze passage staat in de brontekst in elk vers een keer het woord *roeach*. Dat is een 'polyseem' woord: het kan allerlei betekenissen hebben en daardoor onduidelijk zijn. Bekende betekenissen van dit woord zijn bijvoorbeeld 'adem', 'wind', 'geest' en 'leven'. De context maakt meestal wel duidelijk wat er bedoeld wordt. In de meeste vertalingen is drie keer voor het woord 'geest' gekozen, tweemaal als de 'geest' van de mens en eenmaal als de 'geest' van God.

Maar ook het woord 'geest' is polyseem en leidt tot een onduidelijke tekst. In de BGT wordt zo'n dubbelzinnig/meerzinnig woord vermeden; in plaats daarvan wordt de specifieke betekenis weergegeven.

Als het gaat om de 'geest' van de mens, wordt daarmee in de Bijbel vaak het innerlijk van de mens bedoeld. 'Geest' staat dan heel dicht bij 'hart', zoals ook blijkt in de tweede regel van vers 12: 'God, geef mij weer een onschuldig hart. / Maak mij van binnen nieuw.' In vers 14 is gekozen voor de betekenis 'moed', dat wil zeggen kracht om te leven.

In vers 13 staan in het Hebreeuws de woorden *roeach qodsjecha*, traditioneel vertaald als 'uw heilige geest'.⁵ Dat betekent hier niet hetzelfde als 'de heilige Geest' in het Nieuwe Testament. Alleen al om dat misverstand te voorkomen, moet in de BGT een andere vertaling worden gezocht. Het gaat hier om de levendmakende kracht van God.⁶ In 'gewone taal' is dat 'uw kracht' geworden.

Psalm 51 wordt gerekend tot de klaagpsalmen. In zo'n psalm spreekt de bidder meestal ook zijn vertrouwen op God uit. En hij belooft God te danken als hij wordt 'gered': 'U bent mijn redder, God, / red mij van de dreigende dood! / Dan zal ik juichen over uw goedheid' (vers 16).

Dat juichen staat centraal in de laatste psalm die in dit artikel aan de orde komt: Psalm 150.

Psalm 150: zingen en danken in gewone taal

Psalm 150 is een 'hymne' of lofpsalm, in het Hebreeuws een *tehilla*. Een van de psalmen dus waarnaar het boek Psalmen als geheel *Tehilim*, 'Lofzangen', wordt genoemd.

De psalm begint en eindigt met het woord *halleluja*. Is dat 'gewone taal'? Nee. Het behoort eerder tot de traditionele religieuze termen die verder in de BGT worden vermeden. Maar anders dan de meeste traditionele termen is dit woord een Hebreeuws woord dat als zodanig in het Nederlands is ingeburgerd, net als het woord 'amen' trouwens. Andere Hebreeuwse of Aramese termen worden vertaald als het kan, of weggelaten als de betekenis onbekend is. Het bekendste voorbeeld daarvan is het woord *sela*. De betekenis daarvan is onbekend. Waarschijnlijk is het een liturgische of muzikale aanwijzing die te maken had met het zingen van de psalmen, misschien een rustteken. In de BGT is het weggelaten. Voor het begrip van de tekst speelt het geen rol.

Maar de betekenis van *halleluja* is wel bekend: 'loof de Heer' ('de Heer' is hier de weergave van *jah*, een korte vorm van de Hebreeuwse godsnaam *jhwh*). Die betekenis komt volop tot uitdrukking in de tekst van de psalm zelf:

Zing voor God in zijn heilige tempel,
zing voor hem in zijn hemels paleis.

2 Zing voor hem, want hij doet wonderen.
Zing voor hem, want groot is zijn macht.

3-5 Zing voor hem!
Klap in je handen en dans.
Zing voor hem en maak muziek.
Speel op harpen en op fluiten,
speel op trommels en trompetten,
dank hem met alle instrumenten.
6 Alles wat leeft, zing voor de Heer!

Eén ding springt meteen in het oog: 'loven' heeft – als traditioneel, formeel en weinig frequent woord – plaatsgemaakt voor het veel gewonere, maar daardoor ook direct aansprekende 'zingen'.

In de BGT-psalm komt dit 'zingen' zeven keer voor. Naast 'zingen' komen nog enkele andere, met dit woord verbonden noties naar voren: 'muziek maken' of 'spelen' (op instrumenten), en 'danken'. Maar 'zingen' is het overheersende en samenvattende woord.

Het is een zingen dat met instrumenten wordt begeleid. De bekendste worden expliciet genoemd: harpen en fluiten, trommels en trompetten. De andere (ongenoemde snaarinstrumenten, bekkens en cymbalen) worden veralgemeniseerd ('dank hem met alle instrumenten').

Er staat nog één woord in de psalm dat in andere vertalingen weinig aandacht krijgt, en dat is het woord 'dans'. Elders wordt vertaald: 'Loof hem met dans/reidans/rondedans'. In de BGT krijgt dit woord een regel voor zichzelf: 'Klap in je handen en dans.' Zo wordt zonder vreemde woorden te gebruiken toch het juiste beeld opgeroepen en wordt voorkomen dat de lezer aan een moderne vorm van dansen denkt.

'Loven' is het opvallendste, maar niet het enige woord in deze psalm dat ongebruikelijk is in gewone taal. Dat zijn ook formuleringen als 'zijn heilige woning' en 'het uitspansel' of 'zijn machtig gewelf' (NBV). Waarschijnlijk gaat het hier over Gods aardse en hemelse heiligdom, dat wil zeggen de tempel in Jeruzalem en de plaats waar God in de hemel woont.⁷ In de BGT-tekst is dat expliciet gemaakt.

Vers 2 roept ertoe op God te loven 'om zijn krachtige daden' en 'om zijn oneindige grootheid'. In de BGT is die moeilijke nominale constructie verbaal gemaakt, maar wel parallel gebleven: 'want hij doet wonderen', 'want groot is zijn macht'.

Deze verschuivingen (ook wel 'vertaaltransformaties' genoemd) maken de tekst eenvoudiger en duidelijker. De taal is gewoner, maar de tekst houdt zijn zeggingskracht en blijft *poëtisch*.⁸ Dat komt onder andere door de aandacht die er is gegeven aan het ritme, in de afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen.

Ook is er in de BGT-versie van Psalm 150 veel aandacht voor de klank. Er is bijvoorbeeld veel alliteratie en assonantie in de tekst: *heilige tempel, hemels paleis; klap in je handen en dans; zing voor hem en maak muziek; trommels, trompetten, instrumenten*. En er is de herhaling van het klankvolle woord *zingen*, zesmaal aan het begin van de regel en nog eens nadrukkelijk in de tweede helft van de laatste regel. Daar wordt het vervolgd door hetzelfde *halleluja* waardoor het in het begin van de psalm werd ingeleid.

Ten slotte

In het bovenstaande zijn drie psalmen uit de BGT (nog steeds voorlopige teksten) besproken. Daarbij is vooral gekeken naar de taal. Moeilijke of onduidelijke woorden en traditionele religieuze taal

worden in de BGT vermeden als er ook gewone woorden beschikbaar zijn, en er wordt gestreefd naar een eenvoudige zinsbouw.

De rijke variatie in woordkeus, die karakteristiek is voor de brontekst van de psalmen, maakt in de BGT meestal plaats voor herhaling. Herhaling van taalelementen is een belangrijk kenmerk van alle poëzie, ook in de Hebreeuwse dichtkunst. In de BGT worden niet alleen vaak woorden herhaald, maar ook klanken en zinsstructuren. De besproken passages van Psalm 51, 139 en 150 laten zien hoe effectief de inzet van dergelijke poëtische middelen is in gewone taal. In al hun eenvoud zijn de psalmen in de BGT bijzonder krachtige teksten.

Noten

- 1 F.-L. Hossfeld en E. Zenger, *Psalmen 101-150 (HThKAT)*, Freiburg im Breisgau 2008, 718-21.
- 2 Vgl. voor de behandeling van retorische vragen in de BGT: J. van Dorp, 'Loeit een os bij zijn voederbak? De weergave van retorische vragen in Job in de Bijbel in Gewone Taal' in: *Met Andere Woorden* 29/3 (september 2010), 2-11.
- 3 L. Koehler en W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, Leiden 1967-1995, 536: 'ein zu Instrumentenbegleitung gesungenes Lied'.
- 4 Vgl. voor de behandeling van beelden en beeldspraak in de BGT: H. Sysling, 'Bevende wachters of trillende handen. Prediker 12:1-8 in de Bijbel in Gewone Taal' in: *Met Andere Woorden* 28/2 (juni 2009), 3-10; R.E. Smit, 'Eenvoudige poëzie. De vertaling van de Psalmen in de Bijbel in Gewone Taal', in: *Met Andere Woorden* 28/3 (september 2009), 3-10, vooral 7-9.
- 5 In het Oude Testament komt deze wending alleen nog voor in Jesaja 63:10.
- 6 Koehler en Baumgartner, 1120, s.v. roeach 10: 'Kraft der Belebung, Lebensgeist/Lebenshauch'.
- 7 Hossfeld en Zenger, 872.
- 8 Vgl. voor de kenmerken van poëzie in de BGT het in noot 4 genoemde artikel van Smit.

Drs. P.J. Booij is als oudtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap. Voor de Bijbel in Gewone Taal heeft hij onder andere aan de vertaling van het boek Psalmen gewerkt.